

Stof tot nadenken

Deel 3

Florence Nightingale

Stof tot nadenken

Deel 3

Vertaald door Rob van der Peet

Uitgave ter gelegenheid van het tweehonderdste geboortejaar van
Florence Nightingale (12 mei 1820 - 13 augustus 1910)

Oorspronkelijke titel: *Suggestions for Thought*. Volume III. (Londen, George E. Eyre & William Spottiswoode. 1860.)

ISBN-nummer: 9789463981705

Omslagontwerp: Yutani Design

Copyright © 2020 Nederlandse vertaling Rob van der Peet (adres: Schildwacht 41, 5346 WE Oss, robvanderpeet@xs4all.nl)

Uitgever: Mijnbestseller (www.mijnbestseller.nl)

Inhoud

Samenvatting	7
Hoofdstuk 1	9
Hoofdstuk 2	21
Hoofdstuk 3	47
Hoofdstuk 4	99
Bijbelregister	137
Personenregister	143
Zakenregister	149

Samenvatting

Stel dat iemand graag wil dat het menselijk bestaan in overeenstemming is met wat moreel goed is en constateert dat dit verlangen niet zo maar een gril van hem is, maar een behoefte die volgens de wetten van zijn constitutie eigen is aan zijn natuur.

Onderzoek naar de feitelijke geschiedenis van het menselijk bestaan, leidend tot de erkenning van het lijden en het moreel kwaad dat in deze geschiedenis manifest wordt, wijst echter uit dat het menselijk bestaan momenteel, net als in het verleden, volledig met dit verlangen in strijd is.

Dit komt doordat de geschiedenis van het menselijk bestaan aan wetten gebonden is en de mens derhalve niet bij machte was om de geschiedenis anders te laten verlopen dan feitelijk het geval is geweest. Als gevolg van de universele geldigheid van deze wetten heeft de mens, zo lang hij de tijdelijke en onmiddellijke uitkomsten¹ hiervan niet kan verklaren, een probleem.

Voor dit probleem proberen wij een oplossing te bieden. Onze oplossing is gelegen in het karakter en de strekking van wetten welke van dien aard zijn dat ze ons prikkelen:

- om het bestaan van die wetten toe te schrijven aan de wil en de macht van een rechtvaardige natuur, en
- om hieruit te af te leiden dat voor het menselijk bestaan een toekomst is weggelegd die het verlangen naar het moreel goede bevredigt.

De wetten waaruit dit karakter en deze bedoeling worden afgeleid zorgen voor de middelen en de prikkel waarmee de onvolmaakte morele natuur zichzelf en zijn soort uiteindelijk zal vervolmaken.²

Wij zullen deze uitspraken toelichten met een uiteenzetting over wetten³ en over het moreel goede⁴ in relatie tot de condities van het menselijk bestaan.

1 Het probleem is dat de wetten van God behalve tot goede ook tot kwade uitkomsten (lijden en moreel kwaad) leiden. In Nightingale's ogen is dit slechts een tijdelijke zaak, aangezien de mens, dankzij die zelfde wetten en door zijn eigen vermogens te benutten, in staat is om het kwade in het goede te veranderen.

2 De brontekst voor *Stof tot nadenken* is een driedelig werk waarvan Nightingale in 1860 slechts 150 exemplaren heeft laten drukken. Deze brontekst is op zijn beurt gebaseerd op een handgeschreven manuscript. Beide bevinden zich in de British Library.

3 Zie hoofdstuk 1.

4 Zie hoofdstuk 2.

1

1. Wetten

De betekenis van het woord 'wet'.

“Het woord ‘wet’ betekent etymologisch datgene wat is vastgelegd en verwijst gewoonlijk naar een bevel, een order of een voorschrift, gericht tot bepaalde personen die worden opgeroepen om dat bevel, die order of dat voorschrift op te volgen. In deze zin spreken we over de wet van Mozes, de wet van de Heer, enzovoort.

Het woord ‘wet’ wordt echter ook in overdrachtelijke zin gebruikt, namelijk voor een algemene uitspraak waarbij de individuele gevallen waar de uitspraak over gaat overeenstemmen met wat in de uitspraak wordt beweerd, analoog aan het gedrag van personen die zich aan een wet houden. Het is in deze betekenis dat we spreken van natuurwetten. Wanneer we zeggen dat een zaadje overeenkomstig een natuurwet met de wortels omlaag en met de bladaanleg omhoog groeit, bedoelen we alleen dat dit groeiproces altijd zo verloopt. Voor andere natuurwetten geldt hetzelfde. Het is dan ook evident dat in deze betekenis de overeenstemming van individuele gevallen met de algemene regel bepaalt of er sprake is van een natuurwet. Als water bij een bepaalde temperatuur voortaan niet meer in vaste vorm overging zou het bevriezen van water geen natuurwet meer zijn. In de andere betekenis van het woord wet daarentegen blijft een wet een wet, ongeacht of individuen zich aan die wet houden of niet. Als niemand zich iets aan een bepaalde wet gelegen liet liggen en iedereen die volledig negeerde, dan zou die wet daarom niet minder van kracht zijn.”⁵

5 **FN:** Whately's *Logic*. (1) [De voetnoten van Nightingale zelf zijn altijd te herkennen aan het voorafgaande **FN**.]

(1) Deze passage is letterlijk overgenomen van Richard Whately (1787-1863): “*Law is, etymologically, that which is laid down, and is used in the most appropriate sense, to signify some general injunction, command, or regulation, addressed to certain persons who are called upon to conform to it. It is in this sense, that we speak of The law of Moses, The law of the Lord, &c.*

It is also used in a transferred sense to denote the statement of some general fact, the several individual instances of which exhibit a conformity to that statement, analogous to the conduct of persons in respect to a law which they obey. It is in this sense that we speak of the laws of nature, when we say that a seed in vegetating directs the radicle downwards, and the plumule upwards, in compliance with a law of nature, we only mean that such is universally the fact; and so in other cases. It is

Wanneer het woord ‘wet’ wordt gebruikt voor een door de mens uitgevaardigd voorschrift, dan ligt hierin het idee van een wil of een intentie besloten: wanneer dit is, dan zal dat zijn. “Wetenschappers gebruiken de term ‘natuurwet’ gewoonlijk met een stilzwijgende verwijzing naar de oorspronkelijke betekenis van het woord ‘wet’, namelijk de uitdrukking van de wil van iemand die boven ons staat, in dit geval de Heerser van het Universum.”⁶ Er zijn echter denkers die niet erkennen dat we het bewijs kunnen vinden dat de in de natuur waarneembare uniformiteiten die wij natuurwetten noemen aan een of andere wil toe te schrijven zijn. Deze denkers gebruiken de term (natuurwetten) alleen voor uniformiteiten waarvan de ervaring uitwijst dat ze met even grote zekerheid te verwachten zijn als wanneer er wel een bewijs was dat ze toe te schrijven zijn aan een wil met het vermogen om die wil ten uitvoer te brengen. Deze denkers gebruiken het woord ‘wet’ in de term ‘natuurwetten’ niet op de juiste manier, tenzij ze dit woord figuurlijk opvatten en de natuur afschilderen als een entiteit die wetten uitvaardigt.

De basis voor onze redenering is dat observatie en ervaring het bewijs leveren dat zich wetten manifesteren in het begin, de constitutie, de geschiedenis en de dispositie van alle zijnswijzen die een begin hebben.

Tegenwoordig wordt door veel denkers erkend dat die wetten zich in bepaalde gevallen manifesteren, maar is men het niet eens over de vraag:

- of deze wetten universeel zijn (velen beweren dat verschijnselen op het gebied van wilsacten niet aan wetten onderworpen zijn), en
- of deze wetten onveranderlijk zijn (velen denken dat dankzij wonderbaarlijke tussenkomst uitzonderingen op wetten mogelijk zijn).

evident, therefore, that in this sense the conformity of individual cases to the general rule is that which constitutes a law of nature. If water should henceforth never become solid at any temperature, then the freezing of water would no longer be a law of nature; whereas, in the other sense, a law is not less a law from the conformity or non-conformity of individuals to it. If an act of our legislature were to be disobeyed and utterly disregarded by every one, it would not on that account be the less a law.” (R. Whately. *Elements of Logic*. 2e druk. London, 1827, blz. 288) [Door Nightingale geciteerde of geparafraseerde passages worden in de voetnoten altijd cursief weergegeven.]

6 **FN:** Mill’s *Logic*. (1)

(1) Citaat van John Stuart Mill (1806-1873): “*The expression Law of Nature, is generally used by scientific men, with a sort of tacit reference to the original sense of the word law, viz.: — the expression of the will of a Superior; the Superior in this instance being the Ruler of the Universe.*” (J.S. Mill. *A system of Logic Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*. Londen, 1843, 7:316-17)

Dat in veel bestaanswijzen uniformiteiten waar te nemen zijn wordt door alle geleerden erkend. Volgens hen betekent dit dat er welomschreven bestaanswijzen zijn die onveranderlijk met andere welomschreven bestaanswijzen samengaan, alsook dat de eerstgenoemde bestaanswijzen nooit zonder de laatstgenoemde bestaanswijzen bestaan en andersom. Dergelijke waargenomen uniformiteiten worden wetten genoemd. Er zijn geleerden – tegenwoordig voldoende in aantal om hen als een school te beschouwen⁷ – die beweren dat de mens wel in staat is om dergelijke uniformiteiten te ontdekken, maar dat hij niet over voldoende bewijzen beschikt om aan te tonen dat deze uniformiteiten voortkomen uit een wil.

Met een wil, zoals ons eigen bewustzijn die herkent, bedoelen we een wens of een doel, waarbij betrokkene er tevens van overtuigd is dat hij die wens in vervulling kan laten gaan of dat doel kan bereiken. Stel nu dat we steeds meer over de huidige en de vroegere bestaanswijzen ontdekken, alsook over de toekomstige bestaanswijzen waar het heden en het verleden naar op weg zijn. Dan hebben we – indien er een wil bestaat, die volmaakt is in rechtvaardigheid, in goedheid, in liefde en in wijsheid, en almachtig is om zichzelf ten uitvoer te brengen – des te meer reden om te geloven dat zo'n Wezen zou willen:

1. dat de door Hem bepaalde bestaanswijzen onveranderlijk met andere eveneens door Hem bepaalde bestaanswijzen samengaan,
2. dat er één bestaanswijze moet zijn van wezens die het behaagt dat hun wil hetzelfde is als de volmaakte Wil,
3. dat wezens met deze bestaanswijze in staat zijn te herkennen welke bestaanswijzen met welke andere bestaanswijzen te maken hebben of er altijd mee samengaan en dat zij door hun natuurlijke vermogens te gebruiken in staat zijn om datgene te realiseren wat hun natuur en de natuur van de Volmaakte behaagt.

Stel verder dat we tot de overtuiging komen dat alleen dit plan in harmonie kan zijn met een volmaakte Wil. Stel bovendien dat wij, naarmate wij ontdekken wat de wezenlijke natuur is van elke zijnswijze die bestaat, steeds meer bewijzen zullen vinden dat dit plan ook werkelijk bestaat. Is het in dat geval dan niet te rechtvaardigen om deze onmiskenbaar waarneembare uniformiteiten te herleiden tot het bestaan van een wil?

Ons zicht op de waarheid wordt verduisterd door de vage bewoordingen waarmee wij proberen duidelijk te maken wat we voor waar aannemen. De vraag of we de waargenomen uniformiteiten tot een wil kunnen herleiden, of dat we er niet meer over kunnen zeggen dan dat ze bestaan, is verwarrend omdat we voor deze uniformiteiten de term 'wetten' gebruiken. Het woord 'wet' wordt ook gebruikt voor een

7 Het positivisme van August Comte (1798-1857).

door de menselijke wil vastgelegde regel en het is de vraag of degenen die het woord ‘wet’ in de mond nemen zonder bewust naar een wil te verwijzen, er onbewust niet toch naar verwijzen. Daarom kunnen we het woord ‘wet’ het beste gebruiken als aanduiding voor de wil dat een welomschreven zijnswijze onveranderlijk samengaat met bepaalde welomschreven (en onveranderlijk identieke) omstandigheden, zonder dat een speciale inspanning van de wil vereist is om deze uniformiteit teweeg te brengen. Wanneer wij een allerhoogste Wil als de bron beschouwen van wat we natuurwetten noemen, dan is het woord ‘wet’ volledig op z’n plaats. Maar wanneer we het over waargenomen uniformiteiten hebben die niet aan een wil worden toegeschreven, dan wordt het woord ‘wet’ ten onrechte gebruikt. Het komt de duidelijkheid niet ten goede wanneer we een woord nu eens in zijn etymologische betekenis gebruiken, inclusief de oorspronkelijke en sterke connotaties, en dan weer in een volledig tegenovergestelde betekenis.

Met een wet van God bedoelen we dat het een wilsact van God is en dat er voor bepaalde zijnswijzen altijd, nu en in de toekomst, een vaste relatie van opeenvolging of gelijktijdigheid bestaat. Een voorbeeld hiervan is dat het gelijktijdig met bepaalde andere bestaanswijzen altijd zo zal zijn dat deeltjes van een stof die in alle richtingen een gelijke druk uitoefenen tezamen een bepaalde zijnswijze vormen die we een vloeistof noemen.⁸ Onze ervaring wijst uit dat dergelijke wetten onveranderlijk zijn en nooit worden overtreden. “Gij zult niet doden”⁹ wordt een wet van God genoemd die in het hart van de mens geschreven staat of door God via Mozes uitgevaardigd is. Maar we kunnen niet zeggen dat dit is vastgelegd of dat dit een wilsact van God is. In het Engeland en Wales van de negentiende eeuw wordt deze zogeheten wet jaarlijks vele malen overtreden. Om dit dan een wilsact van God te noemen zou hetzelfde zijn als beweren dat Gods wil niet altijd geschiedt.

Een wet kan op uiteenlopende manieren worden gehandhaafd. Zo gaat de wet van de zwaartekracht altijd op, ongeacht of iemand van een hoogte valt of met beide benen op de grond staat. Maar het kan ook zo zijn dat de ene manier van Gods wetten naleven een heilzaam effect heeft, terwijl de andere manier schadelijk is voor het tijdelijk wel-bevinden van de mens. (We zeggen tijdelijk, omdat het wetsbestel van God van dien aard is dat het kwaad niet eeuwig kan bestaan en dat de wetten een zelfcorrigerend effect hebben op het wel-bevinden van de mens.)

8 Wet van Pascal: Een druk die wordt uitgeoefend op een vloeistof die zich in een geheel gevuld en gesloten vat bevindt, zal zich onverminderd in alle richtingen voortplanten. (Wikipedia)

9 Ex. 20,13: 13 *Gij zult niet doden*. [Voor citaten of parafrases van bijbelteksten wordt de Willibrordusvertaling (1975) gebruikt (met toestemming van de Katholieke Bijbelstichting).]

Mag “Gij zult niet doden” een wet van God worden genoemd? We mogen alleen van een wet van God spreken bij bestaanswijzen die op een wet berusten en bestaan omdat zij door God gewild zijn. Zo luidt een van de bewegingswetten bijvoorbeeld dat actie en reactie tegenovergesteld gericht zijn en even groot zijn.¹⁰ De onveranderlijke gelijktijdigheid bestaat hier uit beweging als gevolg van een kracht, waarbij actie en reactie tegenovergesteld gericht zijn en even groot zijn.

Zal vervolgens niet gezegd worden dat de mens, als alles op wetten berust, niet door zichzelf maar door God wordt geleid en wel in die mate dat hij, telkens wanneer hij zijn hand opsteekt, dit doet omdat dit de wil van God is?

In bepaalde opzichten is iedere mens hetzelfde als elke andere mens. In die opzichten zal elke mens onder deze of gene omstandigheden zus of zo zijn.

In andere opzichten is elk menselijk wezen – hoewel in andere opzichten hetzelfde als alle andere mensen – anders dan elke andere mens. Maar iedereen is anders op zijn eigen manier, naargelang de omstandigheden waarin hij verkeert. Iedere natuur is in elk heden anders dan hij in het verleden was, maar altijd in een bepaalde relatie tot wat hij in dat verleden was.

Wat vermag de mens in dat geval om zijn bestaan anders te maken dan het zou zijn wanneer God al zijn bewegingen met een wilsact zou leiden?

Het verschil is dit: de mens is in staat om te ontdekken welke toestand en welke omstandigheden gelijktijdig optreden en op deze manier heeft hij zijn toestand tot op zekere hoogte zelf in de hand.

Nu oefent elk heden invloed uit op de persoon als individu. Mogen wij er derhalve van uitgaan dat elke persoon een individu is en voor eeuwig een individu blijft? Of moeten we aannemen dat de individualiteit slechts blijft bestaan:

- totdat dankzij de vooruitgang, bewerkstelligd door activiteit, alle kennis is vergaard,
- totdat Gods gedachte die de openbaring is van kennis in heden, verleden en toekomst wordt doorgrond, en
- totdat de mens deel heeft aan het zijn van God en aan Zijn doel, te weten een nieuw doel geven aan het leven, de activiteit en het werk van de mens?

Maar zal hiermee dan geen einde komen aan individuele affecties? Niet per se, want in de natuur van de Volmaakte zijn dan alle individuele, door het leven en het werk tot rijping gekomen affecties die er ooit geweest zijn, één geworden. En deze eenheid, die van de mens overeenkomstig de wetten van rechtvaardigheid en goedwillendheid weer een individu maakt, bestaat uit dezelfde individuen die elkaar

10 Dit (actie is reactie) is de derde wet van Newton (1642-1727): als een voorwerp A een kracht op een voorwerp B uitoefent, gaat deze kracht gepaard met een even grote, maar tegengestelde gerichte kracht. (Wikipedia)

opnieuw als individuen zullen ontmoeten en opnieuw zullen samenvloeien in de volmaaktheid van denken en voelen, nu en voor altijd, waarbij het denken en voelen zich in de opeenvolgende stadia van het leven steeds opnieuw ontwikkelen.

Kan een bestaanswijze naar het oordeel van volmaakte Wijsheid, Liefde en Goedheid de moeite waard zijn wanneer elk heden los staat van de toekomst en elk deel los van het geheel? Zo ja, dan zou het inconsistent zijn voor de Almachtige om zo'n bestaan te willen. Een individueel bestaan dat slechts tijdelijk van aard is zou namelijk op de ene na de andere teleurstelling uitdraaien, zowel voor het individu als voor anderen. Een goedgezinde geest met de juiste affecties voor God en de mens heeft alleen met onwetendheid te kampen. Maar deze wedkamp met de onwetendheid geeft energie. Wie zal hierover klagen? Kan de mens zich een bezielender vooruitzicht wensen dan dit, namelijk dat hij in samenwerking en in verbondenheid met zijn soortgenoten aan het werk gaat en succes gegarandeerd is, omdat Gods natuur en Gods wetten hem hiervan verzekeren? Maar succes waarmee? Waar leven wij voor? Is dat niet het geluk in de breedste, ruimste en verhevenste zin van het woord? En komt geluk dan niet neer op de éénwording van God en mens in één gedachte, één gevoel en één doel?

Het volmaakte bestaat uit het onvolmaakte dat zich levend en werkend een weg naar de volmaaktheid gebaand heeft.

Interpreteren we het onbekende niet altijd aan de hand van het bekende? Weten we op deze manier niet al zo veel van de almachtige presentie dat we die presentie ook almachtige rechtvaardigheid, liefde en wijsheid mogen toedichten?

Eén Geest van het Universum verbindt werelden met werelden, alsook de spirituele en verstandelijke individualiteiten die hen bevolken, met elkaar. Hij leeft om Zijn macht, Zijn wijsheid en Zijn liefde kenbaar te maken want het wezen van welbevinden is het vermogen van de wijsheid en de liefde.

“U zult het koninkrijk der hemelen binnengaan. U zult een metgezel van God worden. Want u bent God geworden. Want ongeacht het lijden dat u als mens hebt doorgemaakt heeft God u deze dingen gegeven, omdat u een mens bent, en God heeft beloofd om u alles te schenken wat bij een godheid past wanneer u goddelijk en onsterfelijk geworden bent door de kennis van de God die u geschapen heeft,”¹¹

11 Deze passage is ontleend aan de derde-eeuwse kerkvader Hippolytus van Rome (170-235): “You shall escape the boiling flood of hell’s eternal lake of fire and the eye ever fixed in menacing glare of fallen angels chained in Tartarus as punishment for their sins; and you shall escape the worm that ceaselessly coils for food around the body whose scum has bred it. Now such (torments) as these shall thou avoid by being instructed in a knowledge of the true God. And thou shalt possess an immortal body, even one placed beyond the possibility of corruption, just like the soul. And *thou shalt*

zegt Hippolytus. Wij hebben een vaag idee van de volmaaktheid waarover wij praten. Sluit dit aan bij onze ervaring dat volmaaktheid niets anders inhoudt dan denken en voelen, zichtbaar gemaakt in werk? Het volmaakte werk is de onvolmaaktheid die zichzelf vervolmaakt. “Volmaakt worden vooronderstelt onvolmaakt zijn,”¹² zegt Comte. “Vooruitgang is de geleidelijke ontwikkeling naar orde.”¹³ Mogen we in de opeenvolging van historische tijdperken niet al een

receive the kingdom of heaven, thou, who, whilst thou didst sojourn in this life, didst know the Celestial King. And thou shalt be a companion of Deity, and a co-heir with Christ, no longer enslaved by lust or passions, and never again wasted by disease. For thou hast become God; for, whatever sufferings thou didst undergo while being a man, these He gave to thee, because thou wast of mortal mold, but whatever it is consistent with God to impart, these God has promised to bestow upon thee, because thou hast been deified, and begotten unto immortality. This constitutes the import of the proverb, “Know thyself;” i.e., discover God within thyself, for He has formed thee after his own image. For with the knowledge of self is conjoined the being an object of Gods knowledge, for thou art called by the Deity Himself. Be not therefore inflamed, O ye men, with enmity one towards another, nor hesitate to retrace with all speed your steps. For Christ is the God above all, and He has arranged to wash away sin from human beings, rendering regenerate the old man. And God called man His likeness from the beginning, and has evinced in a figure His love towards thee. and provided thou obeyest His solemn injunctions, and becomest a faithful follower of Him who is good, thou shall resemble Him, inasmuch as thou shall have honour conferred upon thee by Him. For the Deity, (by condescension,) does not diminish aught of the divinity of His divine perfection; having made thee even God unto His glory.” (The Refutation of All Heresies, boek 10, hoofdstuk XXX)

- 12 Citaat van Auguste Comte (1798-1857): “Sans s’occuper d’une lutte quelconque, on concevra désormais un tel examen comme destiné à mieux poser l’ensemble de la question humaine. Il se lie directement au but continu de toute notre existence dans le régime positif, puisque *le perfectionnement suppose d’abord l’imperfection*. Cette connexité générale devient surtout nécessaire envers notre propre nature, car la vraie moralité exige un profond sentiment habituel de nos vices spontanés.” (A. Comte. *Discours sur L’ensemble du Positivisme*. Parijs, 1848)
- 13 Citaat van Auguste Comte (1798-1857): “On reconnaît ainsi que, pour tout accorder, il suffit de réduire toujours le progrès, suivant son origine biologique, à une simple évolution, sans jamais supposer aucune création proprement dite. Le même ascendant graduel des conceptions vitales entraîne aussi la raison moderne à définir l’ordre comme développable, en écartant irrévocablement son antique immobilité. Alors les deux notions, qui semblaient d’abord incompatibles, se combinent intimement d’elles-mêmes, d’après ce seul principe: *le progrès est le développement graduel de l’ordre*, que j’ai établi pour lier partout les lois dynamiques aux lois statistiques.” (A. Comte. *Système de politique positive*. Parijs, 1851, 2:41)

eeuwige vooruitgang zien? Er is een tijd geweest dat de mens hier niet op deze manier naar kon kijken. Stel:

- dat de ervaring uitwijst dat de mens (zowel het individu als de soort) steeds meer kenmerken van de goddelijke natuur kan verwerven,
- dat de gedachten, de gevoelens en de doelen van de mensheid één kunnen worden, zowel met zichzelf als met die andere gedachten, gevoelens en doelen (die wel waar te nemen zijn, maar niet bij de mens),
- dat de mens, naarmate zijn natuur en zijn kennis vooruitgaan, steeds meer oog krijgt voor de goedheid en de wijsheid die in het universum werkzaam zijn,
- dat de mens steeds meer gaat inzien dat de natuur van de wijsheid en de goedheid niet zou willen dat vooruitgang plaatsvindt via elkaar opeenvolgende individuen aan wier leven, nadat ze met hun werk en hun ervaring hun bijdrage geleverd hebben, definitief een einde komt, en
- dat de mens één bron, één oorzaak erkent voor alle uniforme wetten waar de uiteenlopende verschijnselen van het universum uit voortvloeien, namelijk de almachtige Geest van een wijze Liefde.

In dat geval kunnen we aan de hand van al deze veronderstellingen verifiëren of de dingen waarover we gesproken hebben waar zijn. Zo ja, kan het hart van de mens zich dan betere hulp op de weg naar het geluk wensen dan voortdurend omringd te zijn door de Geest van Wijsheid en Liefde, in wie alle macht is?

2. Hoe wetten manifest worden

Aan het begin van alle zijnswijzen die een begin hebben.

1. De uniformiteiten in de natuur die natuurwetten worden genoemd bestaan uit uniforme relaties van gelijktijdigheid en opeenvolging, waarin we waarnemen hoe de ene zijnswijze zich tot de andere zijnswijze verhoudt. Elke zijnswijze die een begin heeft gaat samen met bepaalde condities die voorafgaand aan of gelijktijdig met deze zijnswijze optreden. Zonder die condities zou elke bestaande zijnswijze die een begin heeft gehad niet eens begonnen zijn te bestaan, terwijl die zijnswijze, als deze condities zich ooit, of wanneer dan ook, opnieuw voordoen, opnieuw zal beginnen te bestaan.

Hebben dergelijke uniformiteiten het karakter van een wet? Dit is afhankelijk van de vraag of we op basis van de menselijke observatie en ervaring – het enige waar we op kunnen afgaan – mogen concluderen dat de onveranderlijkheid van wetten het resultaat is van een wil met het vermogen om die wil ten uitvoer te brengen, dan wel dat deze onveranderlijkheid is zoals die zou zijn wanneer deze wetten het resultaat waren van een wil met het vermogen om die wil ten uitvoer te brengen.

Met de uitspraak dat wetten manifest worden in het begin van alle zijnswijzen die een begin hebben, geven we uitdrukking aan ons geloof in dergelijke uniformiteiten.

In de natuur of de constitutie van alle zijnswijzen die een begin hebben.

2. Met de natuur of de constitutie van een zijnswijze bedoelen we:

- iets waarin individuen zo zeer op elkaar lijken dat we hen tot dezelfde groep mogen rekenen (bijvoorbeeld: het ligt in de natuur van vloeistoffen om in alle richtingen gelijke druk uit te oefenen), of
- welomschreven toestanden – hetzij van wezens die tot dezelfde groep behoren hetzij van een individu – die altijd samengaan met of gevolgd worden door omstandigheden die zich gelijktijdig of eraan voorafgaand voordoen (bijvoorbeeld: de constitutie van het menselijk gestel is dusdanig dat vetrijk voedsel in de poolstreken voedzaam is en lekker smaakt, maar op de evenaar vies en schadelijk gevonden wordt.)

Hoewel er tussen individuen op sommige punten overeenkomsten bestaan op grond waarvan ze geïnclassificeerd kunnen worden, verschillen zij op andere punten van elkaar en zijn ze ieder op zich uniek. Maar zowel op de punten waarop ze met elkaar overeenkomen als op de punten waarop ze van elkaar verschillen worden wetten manifest. Met andere woorden, een uniforme stand van zaken gaat samen met gelijktijdig optredende of elkaar opeenvolgende uniforme condities. Dus voor de lichamelijke natuur van de mens geldt dat sommige condities essentieel zijn voor het behoud van het leven en andere voor een gezond bestaan, terwijl individuen op andere punten van elkaar verschillen als het gaat om welke condities essentieel of bevorderlijk zijn voor de gezondheid. Maar in alle toestanden waarin de menselijke natuur verkeert zijn uniforme relaties waarneembaar. Met de nodige aanpassingen geldt voor de bewustzijnstoestanden die we geestestoestanden noemen hetzelfde. Ook zij bestaan en verschillen naargelang bepaalde uniforme condities.

Op lichamen vlak herkennen we toestanden die op een uniforme manier van elkaar verschillen en die we als gezond respectievelijk ongezond aanmerken. Op geestelijk vlak herkennen we geestestoestanden die eveneens op een uniforme manier van elkaar verschillen, maar die we als moreel goed respectievelijk moreel slecht aanmerken. We kennen het gezegde “mens sana in corpore sano,”¹⁴ waar-

14 “Mens sana in corpore sano” (lett. een gezonde geest in een gezond lichaam) is een citaat van de Romeinse dichter Juvenalis: “Orandum est ut sit mens sana in corpore sano” (Een mens moet bidden voor een gezonde geest in een gezond lichaam.) (Wikipedia) In Nightingale’s optiek staat “mens sana in corpore sano” voor het samengaan van een moreel goede geestestoestand met een gezond lichaam.